Prozatorul Radu Stanca

Mirela NAGÂȚ

Universitatea din București, Facultatea de Litere
University of Bucharest, Faculty of Letters
Personal e-mail: mirela.nagat@drd.unibuc.ro

Radu Stanca as Prose Writer

Abstract: The present study discusses the only attempt Radu Stanca made to become a prose writer: „The Black Deck", posthumous short story published in 1975 in *Manuscriptum*. The origins of this text, revealed by his correspondence with I. Negoițescu, consist in a double crisis: a personal one (a failed love story with german young woman) and a social one, deriving from the communist regime installed in the late 40's, which brought him an existential seizure.
Keywords: Post-War romanian literature, decadent short story, biography, Radu Stanca, I. Negoițescu, Ion Vartic

Citation suggestion: Nagâț, Mirela. "Prozatorul Radu Stanca". *Transilvania*, no. 10 (2021): 70-73.
https://doi.org/10.51391/trva.2021.10.11.

E destul de puțin cunoscut exercițiul în zona prozei făcut de Radu Stanca, un nume pe care-l legăm îndeobște de poezie, dramaturgie și regia de teatru. Ne-a rămas de la el o singură nuvelă, „Puntea neagră", publicată în 1975 în revista *Manuscriptum*, grație lui Constantin Cubleșan (după un manuscris din arhiva fratelui autorului), dar niciodată în volum. Într-o scrisoare către prietenul său I. Negoițescu, datată iulie 1948, găsim prima mențiune despre stadiul incipient al acestei nuvele, proiectate să aibă, scrie Radu Stanca, un titlu simplu și banal: „Povestea unei iubiri".

Schimbul epistolar ulterior dintre cei doi dezvăluie și alte indicii care dau o cheie de lectură biografică a textului. Radu Stanca îi mărturisește lui Negoițescu că proza își are rădăcinile într-o rană sufletească proaspătă, în învolburarea „unei istovitoare pasiuni"[1], despre care îi va vorbi la un moment dat pe larg.[2] Lucru care nu s-a întîmplat însă, cel puțin nu sub formă epistolară, oricum nu în corespondența dintre ei, publicată în faimosul volum din 1978[3]. Radu Stanca își invită prietenul pe o pistă detectivistică: îi scrie că mai multe explicații poate afla chiar în miezul textului. „Mi-e cu neputință să-ți împărtășesc în detalii tot ce am trăit vara aceasta, poate «nuvela» mea să fie în stare să găsească cuvintele explicite, pe care le caut acum și nu le pot descoperi."[4] Și mergând pe această pistă, indicată chiar de autor, descoperim că „Puntea neagră" e povestea unei iubiri interzise și schița unui micro-eseu despre condiția operei de artă în relație cu publicul său (se simte aici o preocupare mai veche a lui Radu Stanca pentru zona receptării artistice; de altfel, teza lui de licență fusese un studiu de estetică a fenomenului literar).

Spațiul și personajul central sunt astfel creionate încât ghicim printre rânduri elemente autobiografice. Regiunea S. din Transilvania, unde vor fi restaurate „zidiri din apropierea unor vechi sate germane"[5], e, evident, zona Sibiului, iar eroul cu plămânii șubrezîți de munca prăfoasă de arhivar, căruia medicii îi recomandă o cură de aer, are problemele medicale ale lui Radu Stanca însuși, care s-a stins, se știe, de tuberculoză. Povestirea e asezonată cu numeroase elemente de recuzită romantică – eroul e un soi de artist, un profesionist din zona artelor, expert la Muzeul de Istorie și Artă Națională, care merge să supravegheze niște lucrări de restaurare ale unor clădiri, iubita, Edda, nemțoaică, deci dintr-o cultură diferită, e de o frumusețe răpitoare, o amazoană cu părul fluturând în vânt, întruchipând feminitatea misterioasă. Există și-o taină din trecut, care ni se dezvăluie treptat. E taina unei picturi care-o înfățișează în chip de Madonă pe o străMoașă a tinerei Edda. Fresca, descoperită într-o biserică în curs de restaurare, deși valoroasă ca execuție, ajunge să învrăjbească toată comunitatea din cauza modelului inspirator. Oamenii nu pot să venereze o Fecioară care are chipul unei străine din satul alăturat, în plus și implicată într-o dragoste vinovată cu preotul locului, care e și autorul picturii. Scandalul a fost în trecut sancționat prin alungarea preotului și revopsirea frescei, iar, acum, readusă la lumină, imaginea stă tot sub semnul nefastului și-al pedepsei. Asemănarea Eddei cu străMoașa pictată le repugnă sătenilor, care tranșează crud disputa artistico-religioasă: dau foc bisericii. Finalul tragic dă câștig de cauză celor mulți și prejudecăților locului, care perpetuau „dușmănia surdă ce mocnea între cele două sate de neam diferit"[6]. Nemțoaica Edda nu are aprobarea tatălui pentru dragostea ei, e sechestrată, și, în încercarea de a evada,

moare zdobită într-o prăpastie, după ce încercase să străbată călare puntea îngustă, „puntea neagră", dintre cele două așezări. Încercând să rezum subiectul îmi dau seama cât de dificilă e tentativa, pentru că presupune inerent sacrificarea unor nuanțe. Epicul e complex, împletind două fire, al trecutului și al prezentului, cu surprize, coincidențe, accente neașteptate, și această sofisticare e un argument în favoarea condeiului de prozator al lui Radu Stanca, pe care moartea timpurie nu l-a lăsat, din păcate, să și-l exerseze.

Povestea schițată astfel e condusă cu mână sigură, pe mai multe registre, amestecate gradat. Pe lângă cel romantic amintit, în debutul nuvelei plonjăm într-o atmosferă de factură realistă, când cunoaștem funcționărimea searbădă care populează Muzeul de Istorie, unde lucrează eroul poveștii. Cu un ochi acid, Stanca fixează portretul directorului, un ins vanitos și mediocru: „ascultai încă o dată o lungă povestire în legătură cu pasiunea din tinerețe a Directorului pentru teatru, ca și martirajul lui științific încercat cu prilejul colectării și amenajării celor două etaje de artă populară a muzeului, operă colosală în urma căreia, statul recunoscător se văzu totuși nevoit să-i recunoască marea capacitate științifică și să-l numească director al instituției ce-i datora astfel faima".[7]

Începând cu a doua secvență a nuvelei, când protagonistul ajunge în locurile unde vor avea loc lucrările de restaurare, descoperim un Radu Stanca remarcabil creator de atmosferă, în stilul romanticilor germani (regăsim un aer din scrierile lui H. Heine sau E.T.A. Hoffman). Onomastica mai face și ea o trimitere exotică, spre spațiul septentrional, căci Edda, numele fetei, te duce cu gândul la culegerea lui Snorri Sturluson, cu cele mai cunoscute povești mitologice ale popoarelor nordice. În prezentarea făcută în revista *Manuscriptum*, Constantin Cublești indică o apropiere de proza lui Kleist. Ipoteza e infirmată chiar de Radu Stanca, într-o scrisoare din aprilie 1949, deci la 6 luni de la scrierea nuvelei, când, schimbând impresii de lectură cu prietenul său, mărturisește că nu-l citise decât parțial pe Kleist. „Îmi recomanzi nuvelele lui Kleist și spui despre el că «e mai mare în epică, decât în teatru». Eu am citit recent teatrul lui Kleist - și am conchis că e cea mai mare operă dramatică a literaturii germane. Nu-i cunosc nuvelele."[8] La capitolul posibilelor asemănări, în schimb, o altă influență, aceea din proza eminesciană, e mult mai plauzibilă, prin personajul preotului Ieronim, zugravul Madonei păgâne în care-și înfățișase iubita. În ritualul dragostei, celălalt Ieronim, călugărul din nuvela „Cezara" a lui Eminescu, face și el gestul imortalizării celei dragi. „Dezmierd un chip de copilă în felul meu... adică umplu un album cu diferitele expresii ale unui singur cap" și „Ea a sărutat schița mea. Poate că e una dintre cele mai nimerite din câte am zugrăvit."[9]

Noile locuri în care ajunge tânărul expert de la Muzeul de Istorie sunt neliniștitoare, rău prevestitoare; un aer lugubru, amenințător plutește peste tot. Un accident de căruță îl face pe eroul nostru să rătăcească noaptea, pe burniță, printr-o „pădurice neagră și deasă"[10], unde dă de un conac izolat, scufundat în întuneric. De la beznă la strălucire violentă, el ajunge buimăcit, față în față cu stăpânul casei, în unica încăpere luminată. Personajul pare desprins din filmele cu familia Adams: un bătrân așezat în profil pe fotoliu, cu fața imobilă, „moartă", singură mâna nervoasă, cu degete ca niște șerpi, concentrează energia, „o vitalitate insinuată, aproape rea"[11], scrie autorul. În ciuda ospitalității, tânărul face noapte albă, măcinat de presimțirea răului, care va izbucni până la urmă, în finalul nuvelei.

Dincolo de felul ingenios în care e construită acțiunea, textul mai are două puncte remarcabile: o radiografie a cristalizării sentimentului de dragoste și o mini-analiză asupra receptării operei de artă. Cum spuneam mai devreme, personajele sunt schematice, un El studios, prețuind exercițiul scrisului, animat de neliniști și multe planuri nenumite, și o Ea, nemțoaică, frumoasă, o făptură discretă cu propria biografie, care mai mult ascultă decât vorbește. Par două manechine care-i servesc lui Radu Stanca pentru o demonstrație făcută cu reală pătrundere psihologică despre felul în care apare și crește sentimentul amoros. În mod surprinzător primul pas e inițiat de fecioara neexperimentată, începutul stă sub semnul hazardului, nimic nu pare predestinat. „Lasa-mă să te însoțesc" – e rugămintea fetei și debutul iubirii sub forma unei prietenii caste, intens peripatetice. „O uitasem din ziua când o întâlnisem aici pe culme aproape cu desăvârșire și acum mă găseam iar în fața ei. Îmi zâmbea și avui impresia o clipă că se afla acolo pentru mine, că venise de atunci în fiecare zi aici, în speranța de a mă regăsi."[12] Conștientizarea dragostei nu vine organic, ci sub influența unui element exterior, neplăcut: eticheta pusă fetei de gura lumii, „nemțoaica inginerului". Odată înțeleasă, dragostea e resimțită ca miracol, iar expresia celor doi are ceva din tonul imnic, patetic, al declarațiilor de dragoste făcute de Radu Stanca soției, actrița Dorina Ghibu, așa cum lasă să se vadă volumul lor de corespondență, publicat recent[13]: „Cuprinși de o frenezie năucitoare, revelația unicității sentimentului nostru ne fascina cu sublime incantații. Ne simțeam ca târâți de o cădere de ape cristaline, cu vârtejuri scânteietoare"[14]. Iar al treilea prag e conștientizarea dorinței erotice, a cărei împlinire cere, în viziunea eroului, un cadru marital. Iar această revelație se produce pe fondul absenței iubitei. Căutând explicația asemănării ei cu Madona din biserică, Edda merge să-și interogheze tatăl. Bătrânul devine suspicios și-o sechestrează, în încercarea de a înăbuși o dragoste cu care nu era de acord. Fără vești de la Edda, eroul nostru simte cum golul trezește dorința: „abia acum, în lipsa ei, începeam să o doresc total, fără discriminări."[15]

Nuvela e scrisă la persoana întâi, ca o mărturie postfactum, pe un ton perfect neutru. Finalul abrupt, fără niciun indiciu despre starea de spirit a naratorului lovit de tragedie, îl poate descumpăni pe cititor. Cert e că acest răgaz de la momentul întâmplării evenimentelor la acela al istorisirii (a cărui durată n-o știm, nefiind indicată) îi folosește eroului să reflecteze asupra frescei distruse, și mai larg asupra condiției artei în raport cu publicul ei. „Îmi dau seama acum, după ce faptele s-au petrecut, că din punctul lor de vedere oamenii din sat [...] aveau dreptate. Ei judecau fresca numai ca obiect de cult."[16] Cu alte cuvinte sunt opuse două perspective: cea estetică, a tânărului muzeograf, care vede în icoană o capodoperă, și cea religioasă, a evlavioșilor pentru care „asemănarea dintre sfânta

Fecioară în fața căreia urmau să se închine" și „nemțoaică" părea „o revoltătoare blasfemie"[17].

Radu Stanca face două observații. Prima e legată de posteritate și presupusa ei funcție axiologic reglatoare în raport cu arta. Pictura în chestiune eșuase o dată să intre în relație cu contemporanii, stă ascunsă sub un strat de var vreme de o generație, iar când e redescoperită are parte, din întâmplare, de un scandal la indigo, și este, de data aceasta, distrusă. Cu alte cuvinte, nu mai are șansa unei a treia judecăți publice, epurate de anecdotic. O nouă lectură critică a tabloului din partea sătenilor ar fi fost posibilă, ni se spune, de vreme ce oamenii uitaseră povestea preotului-zugrav și-a pasiunii lui vinovate, doar că apariția tinerei Edda și scrupulele sătenilor, cărora le displace asemănarea ei cu icoana, adaugă un alt strat de iritare care bruiază din nou privirea estetică. E un „destin maștер", explică autorul, e cazul cel mai grav când nici măcar posteritatea nu mai poate reda operei „înțelesul ei desfăcut de realitate, interpretarea pură"[18]. A doua observație pe care-o face Radu Stanca e referitoare la mecanismul de receptare a operei de artă. Judecata publicului, a societății, chiar nedreaptă uneori, după criterii obscure, neestetice în ultimă instanță, are cel mai greu cuvânt. Aceasta ar fi morala distrugerii icoanei: „cât de fragilă este această operă atunci când nu e în armonie cu lumea din jurul ei și cât de greu poate fi ea păstrată în respectul oamenilor"[19]. Putem citi aici și amărăciunea personală a lui Radu Stanca, într-un moment istoric complicat, și putem încerca și o lectură politică a textului. Scrie nuvela în 1948, anul instaurării regimului comunist și al listelor de cărți interzise. Pentru Radu Stanca e un moment de cumpănă și profesională, si sufletească. N-are slujbă (de-abia peste 4 luni urma să i se propună un post de regizor la Teatrul din Sibiu), n-are niciun venit și, mai ales, n-are speranța împlinirii ca intelectual. Amar, i se confesează astfel lui I. Negoițescu, în septembrie 1948: „Starea aceasta, în care valorificarea muncii noastre nu se poate face, mă ține într-o neîntreruptă iritare. Satisfacțiile lecturii sunt mereu subminate de insatisfacțiile scrisului. Nu că aș dori publicitate, Doamne ferește! Dar e în firea muncii noastre literare ca ea să caute expresie publică."[20]

Câteva întrebări se nasc legitim. De ce pune pe hârtie Radu Stanca atunci, în 1948, nuvela, și de ce n-a recidivat ca prozator? Scrie „Puntea neagră" într-un moment de disperare, frustrat la gândul că piesele sale nu vor ajunge la public (de altfel așa a rămas până la capăt; pînă la moarte Radu Stanca nu și-a văzut vreun text montat pe scenă). Altfel spus, o scrie când nu-l mai trage condeiul spre dramaturgie. Proza poate să rămână ca manuscris de sertar în vremuri tulburi, în timp ce teatrul are o componentă a urgenței, a imediatului, îi explică el prietenului Negoițescu într-o scrisoare.

Vocație de prozator Radu Stanca avea, asta e cert. De ce nu și-a exersat-o? În primul rând pentru că n-a avut timp. Munca de regizor de teatru, cu premiere contra cronometru, îi acapara energia și i-o concentra, evident, tot în sensul scenei. În al doilea rând, din neîncredere, pentru că nu se considera talentat decât pentru teatru, studiile abstracte, proza și lirica fiind, credea el, exact lucrurile pentru care avea mai puțină înclinație. În al treilea rând pentru că n-a fost încurajat. În scrisorile schimbate cu I. Negoițescu se vede cum acesta îl mobilizează frenetic pe Radu Stanca pe frontul dramaturgiei, reamintindu-i permanent în stilu-i entuziast – bombastic că el, Radu Stanca, e chemat să asigure prin teatrul său „succesul cel mai vast și cel mai străbătător al ideilor noastre literare", să fundamenteze „epoca clasică a literaturii române, cea care să ridice dintr-o dată cultura noastră la importanță europeană."[21]

Iar la final vine și dezlegarea misterului, adică a episodului biografic care a generat nuvela, și pe care I. Negoițescu fusese invitat de autor să-l investigheze. Rezolvarea mi-a fost facilitată de profesorul Ion Vartic. E o poveste de amor, într-adevăr, care apare semnalată în amintirile Vioricăi Guy Marica (istoric și critic de artă, care-a frecventat Cercul Literar de la Sibiu), într-un „Remember cerchist", publicat în două numere (87 și 89/2006) ale revistei clujene *Tribuna*, și parțial reluat în revista *Secolul 21,* nr. 7-12/2015. *La femme fatale* care-a provocat rana sufletească din care s-a ivit „Puntea neagră" e o nemțoaică, într-adevăr, nu Edda ca în ficțiune, ci Gertrude Q. Nu e blondă, ci „zveltă, deșteaptă, brunetă cu tenul dalb" și ni se spune că „primea tacit omagiile lui Radu". Are mai mulți adoratori, scrie Viorica Guy Marica, și e „în embarras du choix – nu dă (dădea) semne că ar fi dispusă a se decide". O altă legătură directă cu nuvela e informația că „[î]n preajma verii, Radu a organizat în cinstea ei o excursie colectivă la biserica romanică din Cisnădioara, spre care întreg alaiul cerchist am mărșăluit câțiva kilometri buni per pedes."

În câmpul prozei, Radu Stanca a mai cochetat cu ideea de a scrie nuvele (în corespondență sunt anunțate încă două proiecte[22]). În plus, îl preocupa și schița unei autobiografii. Ideea apare notată într-o scrisoare către Negoițescu din septembrie `49, descrisă astfel: „un fel de compendiu al ideilor pe care le-am parcurs până acum în viață (un fel de geografie a spiritului meu).[...] mai mult pentru a mă lămuri pe mine cu mine". În manuscris, proiectul are chiar un titlu de lucru, „Amintiri din viața mea" și trei părți schițate: prima despre copilărie și adolescență, a doua, consistentă, care vrea să arate descoperirea Sibiului, prietenia cu I. Negoițescu, experiența de asistent al lui Blaga la Filosofie, singurătatea sibiană în anii '45-'46 (când membrii Cercului Literar se împrăștie), moartea tatălui în '47 și-un un amor marcant, și a treia, jalonată de profesie, regia de teatru, și de marea iubire, soția, Doti. Schița lasă cititorului gustul amar că nu ne-a rămas de la Radu Stanca și profilul lui de memorialist printre multiplele fațete ale intelectualului redutabil care-a fost.

Note:

1. I. Negoițescu, R. Stanca, *Un roman epistolar* (București: Albatros, 1978), 145.
2. Referirile la acest amor marcant apar pe parcursul corespondenței dintre R. Stanca și I. Negoițescu din toată a doua jumătate a anului 1948, în termeni aluzivi. Oricum, avem consemnat epistolar barometrul stării sufletești a poetului. În octombrie 1948, R. Stanca se declară „gâtuit de emoțiile pe care mi le dă marea mea patimă. Se desfac în mine ca un evantaliu și agită întreg cuprinsul lăuntric. [...] Sunt mereu chinuit de imaginarele aparențe ale lui «cum ar fi fost, dacă ar fi fost altfel»..." (p.146) O lună mai târziu se confesează tot discret: „Am cunoscut în vara aceasta o criză intimă foarte profundă. Acum mă simt sufocat de agitații lăuntrice, ecou al furtunii, ce-mi paralizează orice entuziasm și încredere. [...] Detalii nu-ți pot da în scris. Mi se par negrăitoare toate propozițiile cu care aș putea să-ți povestesc întâmplarea." (p.150) Iar în ultima scrisoare din 1948, când face bilanțul anului scurs, acesta e unul negru și din cauza eșecului erotic: „Totul e neimportant și nu doresc decât să am ceva de lucru pentru a lichida starea aceasta de disperat dezgust interior în care anul 1948 (cu marea lui patimă) m-a adus" (p. 154).
3. I. Negoițescu publică în 1978 corespondența cu Radu Stanca, sub titlul *Un roman epistolar*, iar volumul are alura unui Bildungsroman, romanul formării spirituale a doi membri marcanți ai Cercului Literar de la Sibiu.
4. I. Negoițescu, R. Stanca, *Un roman epistolar*, 145.
5. R. Stanca, „Puntea neagră", *Manuscriptum*, nr. 1 (1975).
6. Ibid., 127.
7. Ibid., 118.
8. Negoițescu, Stanca, *Un roman epistolar*, 166.
9. M. Eminescu, *Cezara. Sărmanul Dionis* (București: Librăria Nouă Calea Victoriei 78, 1916), 28-29.
10. Stanca, „Puntea neagră", 123.
11. Ibid., 124.
12. Ibid., 126.
13. E vorba de volumul lui R. Stanca, *Scrisori către Doti*, apărut în 2016, la editura Muzeul Literaturii Române, îngrijit de Ion Vartic, și care cuprinde câteva dintre cele mai frumoase scrisori de dragoste din literatura noastră.
14. Stanca, „Puntea neagră", 129.
15. Ibid., 133.
16. Ibid., 132.
17. Ibid.
18. Ibid., 135.
19. Ibid.
20. Negoițescu, Stanca, *Un roman epistolar*, 142.
21. Ibid., 87.
22. Planul unei nuvele, datând din 1947, care să prelucreze notele despre tragic, e expus în *Un roman epistolar* (p. 65). În același volum e menționat și un proiect prozastic cu titlul „Poveste de dragoste în teatru", din 1949 (p.181).

Bibliography:

Eminescu, Mihai. *Cezara. Sărmanul Dionis* [Cezara. The Poor Dionis]. Bucharest: Librăria Nouă Calea Victoriei 78, 1916.
Guy Marica, Viorica. "Remember cerchist" [Remembering the Literary Circle]. *Secolul 21,* no. 7-12 (2015).
Negoițescu, Ion, Radu Stanca. *Un roman epistolar* [An Epistolary Novel]. Bucharest: Albatros, 1978.
Stanca, Radu. "Puntea neagră" [The Black Bridge]. *Manuscriptum*, no. 1 ().
Stanca, Radu. *Scrisori către Doti* [*Letters to Doti*], edited by Ion Vartic. Bucharest: Editura Muzeului Literaturii Române, 2016.
Stanca, Radu. *Teatru* [Plays], edited by Ioana Lipovanu. București: Eminescu, 1985.
Stanca, Radu. *Teatru* [Plays]. Bucharest: Editura pentru Literatură, 1968.
Stanca, Radu. *111 cele mai frumoase poezii* [111 Most Beautiful Poems], edited by Cosmin Ciotloș. Bucharest: Nemira, 2016.
Stanca, Radu. *Aquarium. Eseuri programatice* [Aquarium. Programmatic Essays]. Bucharest: Tracus Arte, 2012.
Stanca, Radu. *Turnul Babel* [The Babel Tower], edited by Irina Petraș. Pitești: Paralela 45, 2000.